

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.22, november 2023

Indledningen er redigeret af Krista Stinne Greve Rasmussen og Jens Lei Wendel-Hansen

Tilsyn ved Henrik Yde

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstredegørelse og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2025

Indledning til

“En Bonde ovenpaa en Herremand.”

ved Stine Guldahl Holst

Indhold

- 1 Anledning
- 2 Landboreformer
- 3 Debatten i 1840erne
- 4 Debatten i foråret 1844
 - 4.1 Adressen til kongen
 - 4.2 Peder Hansens indlæg i Kjøbenhavnsposten
 - 4.3 “Om Landboforholdene”
 - 4.4 “En Bonde ovenpaa en Herremand”
- 5 Efterliv
- 6 Anvendt litteratur

1 Anledning

I foråret 1844 fyldte landbodebatten spalterne i flere af landets aviser. *Berlingske Tidende* bragte i april en føljetonartikel under overskriften “Om Landboforholdene” hvori skribenten, der undertegnede sig “S. g.”, fremlagde sine synspunkter om herremændenes ejendomsret og fæstebøndernes overgang til selveje. Artiklen fik Grundtvig til at reagere med indlægget “En Bonde ovenpaa en Herremand”, der blev trykt i avisen *Fædrelandet*.

2 Landboreformer

I sidste halvdel af 1700-tallet ændrede dansk landbrug markant udseende i

forbindelse med de såkaldte landboreformer. De bestod af en række forordninger, der havde til formål at gøre bondestanden til en friere stand, idet man mente, at båndlæggelsen af bonden ved fæstevæsenet hæmmede virkelysten hos den enkelte bonde. Man ønskede en friere bondestand til gavn for hele riget. Den fysiske forandring af landskabet kom til udtryk ved udskiftningen, hvor de gamle jordfællesskaber ophævedes, og hver enkelt gård fik sin jord samlet omkring sig ved at gårdene flyttedes fra landsbyerne ud i landskabet. En stor del af fæstebønderne blev samtidig selvejere, idet de købte deres gårde af herremanden (Løgstrup 2015, s. 381, s. 486 f., s. 498 og s. 502).

3 Debatten i 1840erne

Med landboreformerne i 1700-tallet var meget nået for de danske bønder, der havde opnået en langt friere position i samfundet og en langt sikrere retsstilling i forhold til herremanden. Fæstevæsenet var dog stadig udbredt, og flere bønder ønskede med hjælp fra kongen (staten) yderligere ændringer. Særligt fordelingen af jorden vedblev at være en uløselig knude, da herremændene trak i den ene ende og bønderne i den anden ende af rebet. I 1840erne var spørgsmålet om herremændenes ejendomsret og fæstebøndernes stilling således til stadighed til debat (for videre læsning om bondesagen i 1840'erne, se Hans Jensen 1975, s. 172-209).

4 Debatten i foråret 1844

4.1 Adressen til kongen

Den 27. november 1843 overrakte to sognerådsmænd fra Sydsjælland på vegne af 874 underskrivere en skrivelse til Christian 8., hvori de bad kongen om at “ville virke til at der kan blive sat Grændser for Godseiernes Undertrykkelser og Udsugelser imod Bondestanden” med særligt blik på “de stedse forhøiede Indfæstningssummer og de forøgede aarlige herskabelige Afgifter, der nuomstunder fordres ved enhver Fæsteforandring næsten paa alle Godser” (*Kjøbenhavnsposten* 1844 nr. 22, s. 86 f.). Henvendelsen bragte tilsyneladende sindene i kog hos de lokale herremænd.

4.2 Peder Hansens indlæg i *Kjøbenhavnsposten*

Den 10. februar 1844 bragte *Kjøbenhavnsposten* et indlæg af den fremtrædende husmand og agitator Peder Hansen. Her redegør han for, hvorledes flere af de lokale godsejere havde beordret de af deres bønder som havde underskrevet andragendet til kongen til fremmøde på deres repektive herregårde. Her var bønderne blevet udsat for en art forhør med det sigte, at bønderne skulle medgive, at de ikke vidste, hvad de havde skrevet under på. Peder Hansen fremlægger i artiklen flere eksempler på herremændenes hårde fremfærd og beder med henvisning til Frederik 6.s landboreformer om, “at vi skulle være uindskrænkede Herrer paa vore mindre Lodder ligesaavel som Godseieren paa sin større” (*Kjøbenhavnsposten* 1844, nr. 36, s. 143).

Indlægget satte gang i en større avisdebat med indlæg i hhv. *Berlingske Tidende* (her taltes herremændenes sag) og *Fædrelandet* (her taltes bøndernes sag). Debatten kom til primært at dreje sig om herremændenes ejendomsret og statens rolle heroverfor (jf.

Berlingske Tidende, 1844, nr. 53, spalte 6-9; "Landbosagen" i *Fædrelandet*, 1844, nr. 1530, spalte 12261-12266, og nr. 1531, spalte 12269-12273; *Berlingske Tidende* 1844, nr. 86, spalte 4- 6 og *Fædrelandet* 1844, nr. 1544, spalte 12374-12376).

4.3 "Om Landboforholdene"

I artikelføljetonen "Om Landboforholdene" har skribenten (S. g.) sat sig for at undersøge "hvad Eiendomsret egentlig er og hvilken Betydning den bør have" og skriver få linjer længere nede i teksten, at "Ved Eiendomsretten forstaae vi den hver Mand tilkommende Ret til, Andres lovlige Ret uforkrænket, at blive i sikker Besiddelse og uhindret Brug af sin lovlig erhvervede Eiendom. Denne Ret er aldeles naturlig og hjemlet saavel i guddommelige som menneskelige Love, den bør være hellig og uantastelig, den er Staternes Grundpille" (*Berlingske Tidende* 1844, nr. 93, spalte 4).

Artiklen løber over tre numre i *Berlingske Tidende* og synes at være et forsøg på at møde bondesagen med forståelse, men samtidig stå fast på godsejernes uindskrænkede ejendomsret til fæstejorden. "S. g." har tydeligvis et vist kendskab til vanskelighederne omkring fæsteforhold og selveje, men artiklen munder ikke ud i andet, end hvad herremændene ønsker: at selveje må ske i mindelighed med jorddrotten uden at krænke hans ejendomsret.

Grundtvig synes i sin læsning af artiklen først og fremmest at have hæftet sig ved de indledende linjer om ejendomsrettens naturlige ukrænkelighed stadfæstet i guddommelige såvel som menneskelige love.

4.4 "En Bonde ovenpaa en Herremand"

Grundtvigs indlæg i landbodebatten i 1844 tager sit udgangspunkt i påstanden om herremændenes ukrænkelige ejendomsret. Med en henvisning til "Berlings-Mandens" skriverier ("Om Landboforholdene") gør Grundtvig det klart, at en rimelig og mindelig løsning på jordfordelingen kun kan finde sted, "naar Herremændene vil opgive Indbildningen om deres *grændseløse* Eiendoms-Ret". Han beder herremændene overveje:

naar [hvis] en saadan *grændseløs* Eiendoms-Ret til *Fæstegodset* er lovlig erhvervet, eller dog, *naar* [hvis] den af Regieringen er lovlig *erkiendt*, hvad den jo dog maatte være, naar det skulde være en Ret, thi af *Natur-Retten* vil man dog neppe udlede den Sætning, at naar endeel Pengemænd, under uheldige Omstændigheder, havde pløiet hele Landet til sig, skulde hele Folket være deres Trælle evindeligt!

Grundtvig argumenterer for, at herremændenes ejendomsret har været juridisk indskrænket helt tilbage til Christian 5.s *Danske Lov* og at kongen følgelig kan udvide og indskrænke herremændenes ret og privilegier uden at røkke ved statens fundament (spalte 12.485 f.).

Af de faktiske forhold for fæstebønderne opholder Grundtvig sig alene ved de stigende afgifter ved indfæstning, altså den afgift, der betaltes til herremanden, når et fæstemål overgik til en ny fæster. Hvis der dæmmes op for denne spekulation i indtægtsforøgelse ved hævede afgifter, så vil herremændene være mere villige til at finde forlig med

fæstebønderne, således jorden lettere kan overgå til bønderne som selveje eller, som Grundtvig foretrækker, arvefæste (spalte 12.486).

Debatindlægget er, som overskriften antyder, et klart partsindlæg for almuen. Grundtvig synes dog ikke at have haft noget særligt indgående kendskab til de daglige forhold for landboerne, interessen synes mere at udspringe fra et højere standpunkt. Det er, ifølge Grundtvig, essentielt for "*Folkets og Rigets Tarv*", at bondestanden fortsat besidder gårdene i det danske landskab, fordi:

det aabenbar [åbenlyst] kun er *Almuen*, der paa vore *Bøndergaarde* kan finde en velhavende og fornøielig Stilling, som kan gjøre den tilgængelig for sand *Oplysning* og mere ophøiede Følelser, saa den *adler sig selv*, hvorpaa dog nu det Borgerlige Selskabs [samfundets] Bestandighed og det Heles Vel beroer! (spalte 12.487)

5 Efterliv

Artiklen blev besvaret af "S. g." den 30. april (*Berlingske Tidende* 1844, nr. 116, spalte 3-5) uden at skribentens standpunkt dog havde ændret sig. En udskiftning af jorden var oplagt, men kun hvor "man forøvrigt overlader Sagen til Parterne selv".

6 Anvendt litteratur

- *Berlingske politiske og Avertissements-Tidende* (1844), nr. 53, 25. februar. København.
- *Berlingske politiske og Avertissements-Tidende* (1844), nr. 86, 29. marts. København.
- *Berlingske politiske og Avertissements-Tidende* (1844), nr. 116. 30. april. København.
- *Danske Lov* (1683). København.
- *Fædrelandet* (1844), nr. 1544, 2. april. København.
- Jensen, Hans (1975) "Fæstevæsenets Afvikling og Jordlovgivningen i Perioden 1810-1919" i *Dansk Jordpolitik 1757-1919*, bind 2. København.
- *Kjøbenhavnsposten* (1844), nr. 22, 25. januar. København.
- *Kjøbenhavnsposten* (1844), nr. 36, 10. februar. København.
- "Landbosagen" (1844) i *Fædrelandet*, nr. 1530, 16. marts og nr. 1531, 18. marts. København.
- Løgstrup, Birgit (2015) *Bondens frisættelse*. København.
- "Om Landboforholdene" (1844) i *Berlingske Tidende*, nr. 93, 6. april nr. 102, 16. april nr. 103, 17. april. København.